Блинова, О. Є. Дослідження впливу особистісних характеристик на успішність адаптації трудових мігрантів [Текст] / О. Є. Блинова // Проблеми загальної та педагогічної психології : Зб. наук. праць Інституту психології ім. Г. С. Костюка НАПН України / За ред. С. Д. Максименка. – К., 2011. – Т.XIII, част.4. – С. 41-47.

УДК 159.9 : 316.6

Олена Євгенівна Блинова

Херсонський державний університет, м. Херсон

ДОСЛІДЖЕННЯ ВПЛИВУ ОСОБИСТІСНИХ ХАРАКТЕРИСТИК НА УСПІШНІСТЬ АДАПТАЦІЇ ТРУДОВИХ МІГРАНТІВ

В статті представлено результати емпіричного дослідження взаємозв'язку успішності психологічної адаптації українських трудових мігрантів у країні працевлаштування та особистісних характеристик. Автором доведено, що найбільшою мірою на успішність психологічної адаптації впливають інтернальний локус контролю, екстраверсія, емоційна стабільність, зріла позитивна особистісна ідентичність.

Ключові слова: трудова міграція, психологічна адаптація, особистісна ідентичність.

З моменту прибуття трудових мігрантів до країни працевлаштування, починається процес пристосування особистості до інших соціальних, економічних, культурних умов. Етнокультурна адаптація є складним, багатостороннім процесом знайомства, звикання і пристосування мігрантів до нових умов життя, в якому розглядаються окремі види адаптації – політична, економічна, трудова, етнічна, культурна, інформаційна, психологічна. Адаптація буде різною в залежності від того, на якому рівні вона здійснюється, якою мірою вона торкається внутрішньої структури особистості. Важливими для методичного обґрунтування нашого дослідження є праці з вивчення адаптації в умовах суспільних трансформацій К.О. Абульханової-Славської, Л.І. Анциферової, Г.О. Балла, Н.М. Лебедєвої, А.А. Налчаджяна, Л.Е. Орбан-Лембрик, Г.У. Солдатової, Т.М. Титаренко [1; 2; 3; 4; 5; 6; 7; 8]. Ми спираємось

на визначення психологічної адаптації як процес встановлення оптимальної відповідності особистості і оточення при здійсненні певної діяльності людини, яка дозволяє задовольняти актуальні потреби і реалізовувати значущі цілі (при збереженні психічного і фізичного здоров'я), забезпечуючи водночас відповідність психічної діяльності людини, її поведінки вимогам оточення.

Аналізуючи численні дослідження з проблеми психологічної та соціально-психологічної адаптації людини в інокультурному середовищі, слід зазначити, що найменшою мірою вивченими є питання впливу внутрішніх особистісних чинників на успішність адаптації мігрантів.

Метою є аналіз результатів емпіричного дослідження впливу особистісних характеристик на психологічну адаптацію трудових мігрантів України в країні працевлаштування.

В емпіричному дослідженні взяли участь 87 осіб (45 чоловіків та 42 жінки), які мали особистий досвід роботи за кордоном.

Показниками успішності психологічної адаптації є стан фізичного здоров'я, психологічне благополуччя, соціальна підтримка (задоволеність міжособистісними стосунками)

З метою визначення особистісних характеристик, що обумовлюють адаптованість трудових мігрантів, нами застосовано наступні методики:

1) П'ятифакторний особистісний опитувальник («Велика п'ятірка»), який містить у собі наступні шкали: відкритість досвіду, сумлінність або самоконтроль, екстраверсія – інтроверсія, схильність до згоди або доброзичливість, нейротизм або негативна емоційність.

2) Оцінка задоволеності якістю життя (Н.Є. Водоп'янова), яка відображає переживання психологічного комфорту (благополуччя), співвідноситься із задоволеністю самореалізацією особистості та її психологічним здоров'ям. Методика вимірює якість життя у наступних сферах життєдіяльності: робота, особисті досягнення, здоров'я, спілкування з близькими людьми, підтримка (внутрішня та зовнішня – соціальна), оптимістичність, напруженість (фізичний та психологічний дискомфорт), самоконтроль, негативні емоції (настрій).

Опитувальник дозволяє отримати інформацію щодо міри загальної задоволеності якістю індивідуального життя та виявити сфери життєдіяльності, що викликають найбільший дискомфорт або незадоволеність.

Статистичне з'ясування взаємозв'язків між показниками успішності психологічної адаптації трудових мігрантів України в країні працевлаштування та особистісними характеристиками було виконане із застосуванням кореляційного аналізу.

Перш за все, проаналізуємо взаємозв'язки між показниками психологічної адаптації, які отримано нами за допомогою попереднього анкетування мігрантів, та ознаками, що характеризують рівень задоволеності різними аспектами життя за методикою «Індекс якості життя» Н.Є. Водоп'янової. Багато які показники «перехрещуються», оскільки з різних боків відображають дуже схожі психологічні феномени, що свідчать про загальне почуття благополуччя, психологічного комфорту, гармонійності життя, успішності самореалізації у різних особистісних, професійних та інших соціальних сферах, чітке бачення цілей та засобів їх досягнення, віру у свою спроможність будувати власне життя, тобто це є відображенням дуже складного інтегрального феномену – ідентичності особистості.

На основі отриманих статистично значущих коефіцієнтів кореляції, можна стверджувати, що наявність роботи, задоволеність її змістом та оплатою, позитивно впливає на наступні показники психологічної адаптації: «психологічне благополуччя (нормальний емоційний стан)» ($r=0,42$; $p\leq0,01$), забезпечує більш високий рівень впевненості у міжкультурних комунікаціях ($r=0,36$; $p\leq0,01$), надає можливість для побудови професійних перспектив та усвідомлення життєвих цілей ($r=0,47$; $p\leq0,01$), крім того, наявність гідної роботи за кордоном, що відповідає інтересам та очікуванням, із стабільним фінансовим прибутком, повагою колег та керівництва, пов'язано з більшою ймовірністю збереження цілісності та інтегрованості особистості ($r=0,38$; $p\leq0,01$), тобто із зрілою особистісною ідентичністю.

Задоволеність особистими досягненнями і прагненнями, бачення життєвої перспективи, також на статистично значущому рівні взаємопов'язані з показником особистісної ідентичності (r=0,41; r=0,36; p≤0,01 відповідно), такі результати можна пояснити тим, що ці параметри є відображенням визначеності та часового виміру особистісної ідентичності. Також особистісна визначеність та стабільність позитивно впливає на здатність долати складні життєві стресові ситуації (r=0,28; p≤0,05).

Показник «задоволеність здоров'ям» на високому статистично значущому рівні пов'язаний із «самооцінкою фізичного стану» (r=0,58; p≤0,01), що є цілком очікуваним та зрозумілим, проте зауважимо, що частота звернення до лікаря, яка б мала відображати об'єктивний стан фізичного здоров'я людини, не корелює із жодним показником якості життя, що на наш погляд, свідчить про те, що факт звернення за медичною допомогою українських трудових мігрантів не залежить від справжнього стану їх здоров'я, та обумовлюється переважно їх нелегальним статусом, така ситуація призводить до того, що мігранти намагаються проблеми здоров'я вирішувати самостійно. Високі бали за шкалою «здоров'я» забезпечують людині здатність долати стресові ситуації у житті (r=0,32; p≤0,01) та нормальний емоційний стан (психологічне благополуччя) (r=0,38; p≤0,01).

Найбільшу кількість статистично значущих коефіцієнтів кореляції нами отримано зі шкалами «спілкування з близькими» та «підтримка», що зайвий раз доводить, що можливість спілкування з дітьми, з членами своєї родини, з близькими людьми, позитивне оцінювання з боку тих, з ким мігрант працює разом, наявність друзів, які надають соціальну підтримку у різних її варіантах, але насамперед, емоційну підтримку, є найвагомішим чинником, який забезпечує мігранту можливість успішної адаптації, а це, у свою чергу, позитивно впливає на становлення зрілої соціальної ідентичності. Показник «задоволеність спілкуванням з близькими» має позитивні високозначущі кореляційні взаємозв'язки з наступними ознаками психологічної адаптації: «самооцінка фізичного стану» (r=0,37; p≤0,01), «психологічне благополуччя»

(r=0,34; p≤0,01), «емоційна стабільність» (r=0,27; p≤0,05), «впевненість у міжкультурних комунікаціях» (r=0,33; p≤0,01).

Показник «Підтримка (внутрішня та зовнішня)» корелює із такими ознаками психологічної адаптації: «самооцінка фізичного стану» (r=0,29; p≤0,01), «здатність долати стресові ситуації» (r=0,43; p≤0,01), «психологічне благополуччя» (r=0,23; p≤0,05), «емоційна стабільність» (r=0,38; p≤0,01), «усвідомлення наявності цілей та перспектив» (r=0,57; p≤0,01), «збереження цілісності та інтегрованості особистості» (r=0,32; p≤0,01), «впевненість у міжкультурних комунікаціях» (r=0,41; p≤0,01). Це надає підстави для висновків про суттєвий вплив якісних характеристик спілкування трудового мігранта, відчуття соціальної підтримки, зокрема, професійної підтримки з боку роботодавців та колег, та неформальної підтримки з боку членів родини, друзів, близьких знайомих, на ефективність психологічної адаптації трудових мігрантів у країні працевлаштування. Можна припустити, що це різні види підтримки – коли мова йдеться про людей, з якими трудовий мігрант працює, це, передусім, інформаційна та інструментальна підтримка, водночас, на неформальному рівні мігрант отримує, насамперед, емоційну підтримку. Якщо порівняти коефіцієнти кореляції двох шкал «спілкування з близькими» та «підтримка», ми можемо бачити, що неформальна емоційна підтримка впливає більшою мірою на загальний стан психологічного благополуччя, проте, відчуття поваги з боку роботодавців та колег, усвідомлення внутрішніх сил і ресурсів, крім цього, надає ще можливість побудови життєвих цілей та перспектив, особистісного зростання, що забезпечує більш зрілу стабільну позитивну ідентичність.

Проаналізуємо коефіцієнти кореляції за ознаками «Оптимістичність», «Напруженість» та «Негативні емоції», що характеризують стан емоційної сфери досліджуваного та його здатність до оптимізації, нормалізації емоційних станів, подолання негативних емоцій. Шкала «Оптимістичність» на статистично значущому рівні корелює із такими ознаками психологічної адаптації: «самооцінка фізичного стану» (r=0,26; p≤0,05), «здатність долати

стресові ситуації» (r=0,31; p≤0,01), «психологічне благополуччя» (r=0,27; p≤0,05), тобто характеристики, що пов'язані з відчуттям життєрадісності, гарного настрою та можливості не втрачати надію на благополучний кінець, навіть у складній ситуації, обумовлюються станом фізичного та психологічного здоров'я мігранта. Показник «Напруженість» корелює з тими ж ознаками, а саме: «самооцінка фізичного стану» (r=0,41; p≤0,01), «здатність долати стресові ситуації» (r=0,24; p≤0,05), «психологічне благополуччя» (r=0,3; p≤0,01), крім того, ще має значущі кореляційні взаємозв'язки з «емоційною стабільністю» (r=0,25; p≤0,05), впливає на відчуття впевненості у міжкультурних комунікаціях (r=0,43; p≤0,01), а також позитивно відображається на збереженні цілісності та інтегрованості особистості (r=0,34; p≤0,01). Ці дані свідчать про те, що досліджувані, які перебувають у стані постійної напруги, втомленості, переживають життєві кризи, відчувають небезпеку оточуючого середовища, характеризуються більш невизначеною, «розмитою», дифузною ідентичністю.

Шкала «Негативні емоції» показує, наскільки часто та інтенсивно досліджуваний відчуває негативні емоції, а саме, страх, гнів, образу, провину тощо. Високі бали за цією шкалою свідчать про те, що людина майже ніколи або дуже рідко переживає негативні емоції. Цей показник корелює з «психологічним благополуччям» (r=0,46; p≤0,01) та з «емоційною стабільністю» (r=0,31; p≤0,01), що є цілком очікуваним.

Нарешті, показник «Самоконтроль», який відображає, скоріше, вольовий, регулятивний аспект у задоволеності життям, показує рівень самовладання, здатність приймати рішення, брати на себе відповідальність за їх виконання та наслідки, відчувати контроль над ситуацією, навіть коли вона раптом змінюється, на статистично значущому рівні взаємопов'язаний з наступними ознаками психологічної адаптації: «здатність долати стресові ситуації» (r=0,62; p≤0,01), «емоційна стабільність» (r=0,37; p≤0,01), «усвідомлення наявності цілей та перспектив» (r=0,53; p≤0,01), «збереження цілісності та інтегрованості особистості» (r=0,39; p≤0,01).

Подальший аналіз був проведений нами стосовно кореляційних взаємозв'язків показників психологічної адаптації та особистісних характеристик, які отримано за допомогою п'ятифакторного особистісного опитувальника «Велика п'ятірка».

Особистісні характеристики, які надає п'ятифакторний особистісний опитувальник, можна віднести до наступних груп: 1) когнітивні характеристики (відкритість досвіду); 2) комунікативні характеристики (екстраверсія, схильність до згоди, доброзичливість); 3) емоційні та вольові характеристики (нейротизм – емоційна стабільність, самоконтроль – імпульсивність).

Аналізуючи отримані нами кореляційні взаємозв'язки, ми можемо бачити підтвердження попередньо висунутої гіпотези про вплив особистісних характеристик на показники психологічної адаптації мігрантів.

На самооцінку фізичного стану найбільшою мірою впливають «схильність до згоди, доброзичливість» ($r=0,32$; $p\leq0,01$) та «емоційна стабільність» ($r=0,27$; $p\leq0,05$), тобто більш високі оцінки стану свого фізичного здоров'я надають дружелюбні, довірливі люди, схильні до співчуття та ті досліджувані, які характеризуються високим рівнем стресостійкості. Між показником «здатність долати стресові ситуації» та фактором «емоційна стабільність» отримано очікуваний, зрозумілий позитивний кореляційний взаємозв'язок ($r=0,49$; $p\leq0,01$); також зауважимо на наявності високозначущої позитивної кореляції між показником «емоційний контроль», який отримано за анкетою, та фактором «емоційної стабільності» за п'ятифакторним особистісним опитувальником ($r=0,54$; $p\leq0,01$), що, певною мірою, підтверджує правомірність використання розробленої нами анкети. Також більш високий рівень пристосування до нових умов життя та спроможність вирішувати поточні проблеми, що виникають у мігранта на роботі, у побуті, притаманні особам з високим рівнем «відкритості досвіду» ($r=0,33$; $p\leq0,01$), високим рівнем екстраверсії ($r=0,35$; $p\leq0,01$) та самоконтролю ($r=0,41$; $p\leq0,01$). Вважаємо, що такі дані пов'язані з гнучкістю поведінки, здатністю знаходити багато варіантів

розв'язання проблеми, у тому числі, застосовуючи свої дружні, партнерські, сусідські взаємовідносини, що є властивим екстравертам.

Відкритість до нового досвіду виявилася важливим чинником психологічної адаптації мігрантів у країні перебування, нами отримано позитивні статистично значущі кореляційні зв'язки майже зі всіма емпіричними показниками психологічної адаптації: «відкритість» впливає на психологічне благополуччя мігранта ($r=0,34$; $p\leq0,01$), пов'язана з емоційною стабільністю ($r=0,28$; $p\leq0,05$), більшою мірою забезпечує усвідомлення цілей та професійних перспектив ($r=0,32$; $p\leq0,01$), підтримує впевненість мігранта у міжкультурних комунікаціях ($r=0,39$; $p\leq0,01$), виявляє взаємозв'язок із особистісною ідентичністю, тобто цілісністю та інтегрованістю особистості ($r=0,29$; $p\leq0,05$). Можна припустити, що коли людині властиве кожен раз відкривати горизонти нових можливостей, бачити цілі та шляхи їх досягнення, знаходити нові варіанти самореалізації, гнучкість мислення та поведінки, все це забезпечує високу адаптивність, навіть, у нових соціокультурних умовах.

Здатність до свідомої регуляції своєї поведінки, можливість покладатися на власні сили, вміння спрямовувати свою активність та енергію у русло, що визначається метою, брати відповідальність за свої досягнення та невдачі, забезпечує більш високий рівень психологічного благополуччя ($r=0,36$; $p\leq0,01$) та впевненість у взаємодії з іншими людьми, зокрема, з представниками іншої культури в країні перебування ($r=0,31$; $p\leq0,01$).

Слід також зауважити, що важливим чинником у психологічній адаптації мігрантів є «екстраверсія», саме ця особистісна характеристика має позитивні статистично високозначущі кореляційні зв'язки з наступними показниками психологічної адаптації: екстравертам властивий більш високий рівень психологічного благополуччя та нормальний емоційний стан ($r=0,26$; $p\leq0,01$), вони більш чітко усвідомлюють та визначають для себе особисті та професійні перспективи ($r=0,31$; $p\leq0,01$), більш впевнено почуваються у ситуаціях міжкультурної взаємодії ($r=0,46$; $p\leq0,01$), «екстраверсія» позитивно корелює з показником «особистісної ідентичності» ($r=0,43$; $p\leq0,01$), тобто ми можемо

припустити, що мігрантам з високим рівнем екстраверсії властиві цілісність та інтегрованість особистості. Певною мірою, підтвердженням такого висновку є позитивний високозначущий кореляційний зв'язок «особистісної ідентичності» з показником «схильність до згоди» ($r=0,42$; $p\leq0,01$), що доводить те, наскільки для збереження цілісності особистості для мігрантів є важливою соціальна підтримка та наявність тісних дружніх стосунків.

На основі кореляційного аналізу взаємозв'язків особистісних характеристик українських трудових мігрантів досліджуваної групи та критеріїв психологічної адаптації мігрантів у країні працевлаштування, можна дійти наступних **висновків:**

1. Позитивно впливає на всі показники психологічної адаптації відчуття соціальної підтримки (офіційної та неофіційної) з боку оточуючих людей за кордоном – співробітників, друзів, знайомих, сусідів. Водночас, збереження близьких емоційних стосунків з членами родини, які залишилися в Україні, позитивна сімейна ідентичність є, скоріше, перешкодою для успішної адаптації в інших соціокультурних умовах, породжуючи гострий внутрішньоособистісний конфлікт та виштовхуючи людину у маргінальний стан.

2. Благополуччя в емоційній сфері, а саме, емоційна стабільність, низькі показники емоційної напруженості та прояву негативних емоцій, позитивно впливає на стан фізичного та психологічного здоров'я трудових мігрантів, пов'язується із більшою впевненістю у різних ситуаціях міжкультурної взаємодії, позитивно відображається на збереженні цілісності та інтегрованості особистості.

3. Психологічна адаптація трудових мігрантів у країні працевлаштування забезпечується більш високим рівнем відкритості досвіду, екстраверсії, самоконтролю, ці характеристики виявляють позитивний взаємозв'язок з особистісною ідентичністю.

4. Позитивно впливає на успішність психологічної адаптації у країні перебування інтернальний локус контролю трудових мігрантів, такі дані

дозволяють дійти висновку, що людина, яка вважає себе здатною свідомо і відповідально будувати своє життя, виявляє узгодженість та інтегрованість особистісних характеристик, тобто більш зрілу особистісну ідентичність.

1. Абульханова-Славська К.А. Психология и сознание личности / К.А. Абульханова-Славская . – Москва – Воронеж, 1999. – 224 с.

2. Анцыферова Л.И. Личность в трудных жизненных условиях: переосмысливание, преобразование ситуаций и психологическая защита // Психологический журнал. – 1994. – Т15. №1. – С. 3-18.

3. Балл Г.А. Понятие адаптации и его значение для психологии личности // Вопросы психологии. – 1989. – №1. – С.99-100.

4. Блинова О.Є. Трудова міграція населення України у соціально-психологічному вимірі : монографія / О.Є. Блинова. – Херсон : РІПО, 2011. – 486 с.

5. Лебедева Н.М. Социально-психологические закономерности аккультурации этнических групп // Этническая психология и общество / Под ред. Н.М. Лебедевой. – М. : Старый сад, 1997. – С.271-289.

6. Налчаджян А.А. Этнопсихология : учебник для вузов [для студ. высш. учеб. заведений, обучающихся по направл. и спец-тям психологии] / Альберт Налчаджян. – 2-е изд. – СПб. : Питер, 2004. – 381 с.

7. Орбан-Лембрик Л.Е. Психологія етнічних спільностей і груп. Від перших наукових розвідок до сучасних напрямів досліджень / Л.Е. Орбан-Лембрик // Соціальна психологія. – 2006. – № 4(18). – С.38-57.

8. Солдатова Г.У. Психологическая помощь мигрантам: травма, смена культуры, кризис идентичности [для студ. высш. учеб. заведений, обучающихся по направл. и спец-тям психологии] / Солдатова Г.У., Шайгерова Л.А., Калиненко В.К., Кравцова О.А. – М. : Смысл, 2002. – 479 с. – (Теория и практика психологической помощи).

9. Титаренко Т.М. Життєвий світ особистості: у межах та за межами буденності [Текст]: наук. вид. / Т.М. Титаренко. – К.: Либідь, 2003. – 376 с.

In the article the results of empiric research of intercommunication of progress of psychological adaptation of Ukrainian labour migrants are presented in the country of employment and personality descriptions. It is well-proven an author, that in a most degree internality of lokus control influence on progress of psychological adaptation, ekstraverthions, emotional stability, mature positive personality identity.

Key words: labour migration, psychological adaptation, personality identity.